

Wagner (Paris 1860): Mærkværdigt forskellige signaler i pegefinger og blik.

HENRIK NEBELONG

RICHARD WAGNER

LIV · VÆRK · POLITIK

Forlaget Vandkunsten

Til Ellen

Indhold

Forord	9
1 Barndommen	11
2 1831-1832 · Musikstuderende	24
3 Symfoni i C-dur · 'Die Hochzeit' · 'Die Feen'	27
4 Kapelmester i Magdeburg · 'Das Liebesverbot' · Minna	31
5 Königsberg · Bryllup · Kapelmester i Riga	38
6 Flugten fra Riga · Sørejsten · Ankomsten til Paris	43
7 Paris · Hungeråret 1840	46
8 Rienzi – den sidste folktribun	55
9 1841 · Den flyvende Hollænder	66
10 1842 · 'Saracenerinden' · 'Bjergværket i Falun' · Afsked med Paris	79
11 1842-1843 · Premiererne på 'Rienzi' og 'Hollænderen' Kgl. Sachsisk Kapelmester · 'Apostlenes nadver'	84
12 1843-1845 · 'Tannhäuser' i Dresden	92
13 1845-1848 · Premiereren på 'Tannhäuser' · 'Jesus af Nazaret' Den politiske kapelmester	103
14 Lohengrin	111
15 1848-1849 · Bakunin · Sagn og Verdenshistorie · Nibelunger 'Siegfrieds Død'	121
16 1849 · Opstanden i Dresden	130
17 'Kunsten og Revolutionen' · 'Fremtidens Kunstnere' 'Fremtidens Kunstværk'	138
18 1850 · Jessie Laussot · 'Jødedommen i musikken'	148
19 1850-1851 · Lohengrin i Weimar · 'Oper und Drama'	157
20 1851-1852 · Teksten til 'Ringene' bliver til · Festspiltanken	165
21 'Rhinguldet'	168
22 Wesendonks · 'Valkyrien'	185
23 'Siegfried'	201
24 'Götterdämmerung'	217

25	1854-1857 Schopenhauer · 'Die Sieger' · 'Asylet' · Mathilde Wesendonk	232
26	1858-1859 · 'Tristan og Isolde'	243
27	'Tristan'-musikken	250
28	Venedig-dagbogen · Luzern	257
29	1859-1861 · Paris · 'Tannhäuser'-skandalen	264
30	1861-1862 · Wien-Biebrich-Wien · Frøknerne Maier og Meyer Cosima · 'Mestersangerne' påbegyndes	275
31	1862-1863 · Wien · Koncertrejser	286
32	1864 · Miraklet	292
33	1864 · Ludwig d. II · 'Om Stat og Religion'	296
34	1864-1865 · Starnberg · München · Cosima	306
35	1865 · Premieren på 'Tristan og Isolde' · Politik · 'Was ist deutsch?' Forvisning fra München	310
36	1866 · Minnas død · Genève og 'Tribschen' · Kongen udnyttet som justitsbedrager	319
37	1866-1867 · 'Mestersangerne' afsluttet · 'Tysk Kunst og Tysk Politik'	324
38	'Mestersangerne i Nürnberg'	330
39	1868 · Premieren på 'Mestersangerne' · Nietzsche	356
40	1869 · 'Jødedommen' nok engang · Kompositionen af 'Ringens' genoptaget Nietzsche professor i Basel · 'Ein Sohn ist da!' · Judith Gautier-Mendès	360
41	1869-1870 · 'Rhinguldet' og 'Valkyrien' i München Venskab med Nietzsche	368
42	1870 · Den Fransk-Tyske Krig · Bryllup med Cosima Opgør med 'Oper und Drama' i 'Beethoven' · 'En Kapitulation'	372
43	1870-1871 · 'Kaisermarch' · 'Siegfried-Idyl' · Bayreuth festspilby 'Ringens' færdigkomponeret · Afsked med 'Tribschen'	384
44	1872-1875 · Grundstensnedlæggelse i Bayreuth · 'Villa Wahnfried' Festspilhuset	395
45	1875-1876 · Koncerter · Prøver · 'Amerika marchen' Den første 'Ring'	405
46	Mellemspil: Judith Gautier-Mendès	413
47	Cosimas dagbøger	415
48	1876-1878 · Sorrento · Nietzsches brud med Wagner 'Parsifal' påbegyndes	430
49	1878-1882 · 'Richard arbejder'	435

50	'Vil vi håbe?' · 'Religion og Kunst' · 'Hvad nytter denne erkendelse til?' 'Kend dig selv' · 'Helterace og Kristendom'	442
51	Om 'Parsifals' symboler og musik	452
52	'Parsifal'	456
53	1882 · Opførelsen af 'Parsifal' · Værkets gåde	479
54	1882-1883 · Døden i Venedig	485
55	Eftertiden	492
56	De lange linjer	498
57	Afslutning · Licht-Alberich og Schwarz-Alberich	508

Litteratur 513

Personregister 514

Emneregister 517

Forord

Formålet med denne bog er at give en fremstilling af Richard Wagners liv og inden for denne ramme introducere læseren til hans vigtigste værker og deres idéindhold.

Egentlig skulle en kunstners liv og færden jo være irrelevant for tolkningen af hans kunst. Når kunstværket er færdigt, så skulle det gerne være fuldt forståeligt i sig selv, og biografiske oplysninger kan måske endda blive til en slags skyklapper, så man ikke oplever kunstværket i dets fulde omfang.

Men med Wagner er det lidt anderledes. Han livsbane (1813-1883) og hans kunst hænger sammen. Og efter at have hørt, set og læst hans værker sidder man tilbage med en række spørgsmål om, *hvorfor værkerne er, som de er*. Her er der ikke tilstrækkelig hjælp at hente i en isoleret musikalsk eller litterær analyse. Man kommer ikke uden om også at kaste et blik på Wagners liv.

Wagner var ikke er nogen almindelig operakomponist. Ja, faktisk er selve betegnelsen 'opera' slet ikke velvalgt, når vi taler om Richard Wagners musikdramaer. Han skrev selv ikke blot musikken, men også teksterne til dem, og disse tekster er ikke bare tynde librettoer, som det er tilfældet i mange operaer, hvor teksten egentlig kun er et påskud for, at musikken kan udfolde sig. Wagners tekster er i lange passager stor litteratur – også som digtning i sig selv, helt uden musik.

I musikhistorien står Wagner som den store fornyer efter Wienerklassicismen, hvis slutsten var Beethovens symfonier og kammermusik. Wagner ses både som fuldenderen af den romantiske periodes musik og som dén, der formidlede overgangen til nyere eksperimenterende retninger som atonalitet, tolvtonemusik osv.

I den europæiske litteraturhistorie glimrer Wagner derimod ved sit fravær, fordi litteraturforskerne på forhånd har afskrevet ham med etiketten: komponist. Dette til trods for, at hans tekster faktisk har påvirket en mængde forfattere fra Baudelaire og Strindberg over Thomas Mann, Joyce og T.S. Eliot til Samuel Beckett. Så her er Wagner et *missing link* imellem romantikken og flere nyere litterære retninger fra symbolismen til det absurde teater.

Man kunne jo så lære Wagner at kende som tekstforfatter gennem de mange opførelser af hans værker. Men ofte sløres tematikken i hans dramatik af iscenesættelser, hvor instruktørerne ikke har evnet at se, hvad der lå i teksterne, eller hvor de har følt sig berettiget til

at lægge deres egne moralske og politiske verdensbilleder ind over Wagners.

Endelig kom Wagner jo til at spille en betydelig og sørgelig rolle i Europas politiske historie efter sin død. Et nådigt glemslens slør er blevet lagt over dette forhold indtil forholdsvis nylig. Mange er klar over, at Wagner var Hitlers yndlingskomponist, men hvor stor en rolle Wagner spillede for Hitlers udvikling og handlinger er de fleste ube-kendt. Først med Joachim Köhlers 'Wagners Hitler: Der Prophet und sein Voll-strecker' fra 1997 er der for alvor blevet taget hul på en diskussion her-om.

DEN DANSKE WAGNER-SERIE, som jeg skrev i årene 1983-2007, gen-nemgår bind for bind Wagners vigtigste værker. Jeg har imidlertid også haft lyst til at give en mere samlet fremstilling af værkernes idéverden set på baggrund af Wagners liv. Det sker nu i denne bog. De citerede nodeeksempler med tal følger betegnelserne fra Wagner-serien, medens de øvrige nodeeksempler med bogstavbetegnelser er nye. Bogens nodeeksem-pler tjener det formål at vise typiske sider af Wagners musik og belyse hans musikalske udvikling. Læseren vil derfor måske savne nogle af Wagners kendteste melodier og temaer i bogen som f.eks. melodien til 'Pilgrimskoret' fra 'Tannhäuser' eller temaet fra 'Valkyrieridtet' i 'Ringens'. Her må jeg nøjes med at henvise til de enkelte bind i Wagner-serien.

RICHARD WAGNER – LIV · VÆRK · POLITIK er ikke i nogen for-stand en videnskabelig bog. En stor del af det biografiske stof bygger på Martin Gregor-Dellins (1926-1988) biografi 'Richard Wagner' fra 1980. Jeg har forsøgt at checke de enkelte data så godt som muligt inden for de givne rammer, men der er mange forhold, Wagner-forskere er uenige om, og mængden af kilder til oplysning om Wagners liv er noget nær uendelig. Wagner er formentlig den mest 'veldokumen-terede' person overhovedet i verdenshistorien. En litteraturliste bag i bogen kan hjælpe den interesserede videre.

Forf.

KAPITEL 1

Barndommen

Richard Wilhelm Wagner blev født i Leipzig i kongeriget Sachsen den 22. maj 1813 som politiaktuar Friedrich Wagners (1770-1813) og dennes hustru Johanna Rosine Wagners (1778-1848) ottende barn.

Som han senere skrev i et ironisk-pessimistisk vers (særdeles frit efter Heine):

Im wunderschönen Monat Mai
kroch Richard Wagner aus dem Ei:
ihm wünschen, die zumeist ihn lieben,
er wäre besser drin geblieben.

Den underskønne måned maj
krøb Richard Wagner af sit æg:
de, der hans lykke har på sinde,
si'r: 'Var han blevet blot derinde!'

Men Wagner var nu ingen forskræmt kylling, selvom han ligesom sine helte nok 'lærte frygten at kende'. Hans liv blev mere dramatisk end nogen operahandling. Som voksen koketterede han gerne med, at 'Wagner' kunne udlægges som 'vovehals', selvom navnet jo egentlig har den prosaiske betydning 'vognmand'.

Hjemmet lå oven over et værtshus 'Zum Roten und Weissen Löwen' i Leipzigs jødekvartier. Huset er nedrevet for at give plads til andet for mere end 100 år siden. Man planlægger p.t. (2008) at bygge et ind-købscentrum – 'Brühlsche Höfe' – på stedet.

Richards søskende var: den 14-årige Albert, der senere blev opera-sanger og skuespiller og far til operasangerinden og skuespillerin-den Johanna Wagner. Dernæst den 12-årige Rosalie, der senere blev skuespillerinde, den 11-årige Julius, der kom i guldsmedelære, men aldrig drev det til noget, og som familien betragtede som en asocial drivert, den 10-årige Luise, senere skuespillerinde og gift med bog-forlægger Friedrich Brockhaus fra det kendte forlag af samme navn, den 8-årige Klara, senere skuespillerinde og gift med operasangeren Heinrich Wolfram, den 5-årige Ottilie, senere gift med filologen Hermann Brockhaus, forlæggerens bror, og den 3-årige Theresia, der døde i sit femte leveår. Richard fik året efter sin fødsel en lillesøster, halvsøsteren Cäcilie, der senere blev gift med forlægger Eduard Ave-narius, der også var knyttet til Brockhaus Verlag.

Det var urolige tider. Efter Napoleons nederlag i Rusland i 1812 havde Preussen erklæret Frankrig krig. Sachsen var allieret med Frankrig, og i foråret 1813 var Leipzig blevet besat af russiske kosak-ker, medens de forenede russiske og preussiske hære havde indtaget Sachsens hovedstad, Dresden. Det lykkedes Napoleon at stable en

Brühl-gaden i Leipzig (ca. 1840). Wagner fødtes i huset længst til venstre, i lejligheden på 2. sal.

hær på op mod 200.000 mand på benene, og han rykkede nu mod sine fjender, blandt hvilke i løbet af sommeren også svenskerne og østrigerne havde meldt sig. Kosakkerne trak sig tilbage, og Leipzig blev i stedet besat af franskmændene. Efter forskellige mindre slag mødtes de vældige hærmasser, russere, tyskere, østrigere, ungarere, svenskere og franskmænd i dagene 16. til 19. oktober 1813 i 'Folkeslaget' ved og i Leipzig. Slaget blev et tilintetgørende nederlag for Napoleon, som flygtede og kort efter måtte abdicere og tiltræde sit første eksil/fangenskab på øen Elba.

For Friedrich Wagner som politiembedsmand var perioden forfærdelig. Kosakkerne havde ikke ligefrem været en fintførende besættelsesmagt. Da franskmændene kom til, ville de have ham til at organisere et sikkerhedspoliti. Opgaverne væltede ind over ham. Flygtninge var allerede inden Folkeslaget strømmet til byen i store mængder. Og især forstæderne blev raseret under slaget. Hospitaler, kirker og skoler var overfyldte af sårede, og flygtningestrømmen fortsatte. Titusindvis af faldne skulle begraves, men blev det ikke hurtigt nok, og der udbrød epidemier. Ordensmagten var nær ved at bryde sammen. Svækket af overanstrengelse blev Friedrich Wagner smittet med

Johanna Rosine Wagner. Portræt fra 1813, malet af den kommende ægtemand, Ludwig Geyer.

I sine erindringer, i breve og i udtalelser har Wagner overalt omtalt Geyer med den største respekt og kærlighed. Richard og de andre børn kaldte ham 'Far Geyer'. Richard hed også efter sin mors ægteskab med Geyer frem til sit fjortende år 'Richard Geyer'. Men i Wagners dramaer optræder der en række 'stedfædre' eller 'fader-erstatnings-figurer', og disse er ikke altid lige kønt portrætterede. Man kan undre sig over, at Mime i 'Ringene' netop hedder 'Mime' og ikke 'Mimer', hvad han gør i den nordiske saga, som historien er taget fra. 'Mime', altså 'skuespiller', var jo netop Geyers erhverv.

Ligeledes spiller usikkerhed om Wagner-heltenes afstamning en stor rolle i dramaerne: Lohengrin forbyder, at man spørger om hans 'Nam' und Art', 'navn og art'. Siegmunds far, som han kun kendte under et påtaget navn, forsvandt i skoven: 'Den Vater fand ich nicht', 'min fader fandt jeg ej'. Walther von Stolzing bliver foreholdt, om han er ægtefødt eller et 'uægte barn': 'Ob er frei und ehrlich geboren?', og da Parsifal bliver spurgt om, hvem der er hans far, véd han det ikke: 'Das weiss ich nicht.'